

Микола ІЛЬНИЦЬКИЙ
(Львів)

НА ПЕРЕХРЕСТЯХ ДОРІГ

УДК 82.09(477)(092)”19/20”

Майже все творче життя визначного українського літературознавця Марка Яковича Гольберга пов'язане з історією Дрогобицького педагогічного університету імені Івана Франка, як, мабуть, нікого із сьогоденних викладачів. Прибувши до Дрогобича молодим тридцятирічним науковцем, випускником Харківського університету, він сприйняв це призначення тимчасовим, епізодичним етапом своєї наукової кар'єри, але, як висловився пізніше, Дрогобич подарував йому Франка, і цей подарунок уже не відпустив його, а зробив діячем української науки і культури.

Моє знайомство з Марком Яковичем почалося з 1953 року, коли я став студентом Дрогобицького педінституту. Навчальним закладом вищої школи Інститут став двома роками раніше, на базі учительського інституту. Склад викладачів був різним за рівнем кваліфікації: кілька кандидатів наук, частина – з учительського інституту, частина – з випускників вищих шкіл, які проявили себе чи закінчили аспірантуру в університетах України, або й з інших республік тодішнього СРСР. Дехто з них повернувся згодом на свою батьківщину, приміром, мовознавець Олешкевич (на жаль, не згадаю його імені), став викладачем Мінського університету, Іван Рибінцев із донських козаків, який викладав фольклор, – на свій тихий Дон, щоправда, потім знову переїхав в Україну і вже як професор викладав у Полтавському університеті. Деякі викладачі змінювали місця праці в межах України.

Марк Гольберг почав працювати у Дрогобицькому педінституті з 1952 року, отже, майже з початку його створення. Через два роки він захистив у Харківському університеті кандидатську дисертацію про ліричну поезію Володимира Маяковського. Пригадую, якось розповідав мені, що його науковим керівником був академік Олександр Іванович Білецький – найавторитетніший український літературознавець того часу.

Я вступив до Дрогобицького педінституту майже випадково, бо, як і багато інших випускників середніх шкіл, у своїй наївності мріяв про журналістику як про щабель до літературної творчості. Попрацювавши

згодом аж шість років журналістом, переконався, що журналістика не є ні моїм покликанням, ні стежкою на літературний шлях. Це мусить визріти в тобі самому, незважаючи на професію. Утім, тоді мою справу несподівано вирішив випадок, що часто виявляється закономірністю.

Після закінчення Турківської середньої школи «воєнрук» за розпорядженням військкомату зібрав усіх хлопців і за наказом з Дрогобича – тодішнього обласного центру – відвіз нас в обласний військкомат, щоб послати у військові училища, що, як виявилось, всі були з технічних спеціальностей. Я категорично відмовився вступати в якесь із них, посилаючись на те, що в моєму атестаті з математичних дисциплін були трійки. Офіцер військкомату невдоволено буркнув: «Что же, не хочешь жить на казенный счет, будешь жить на собственный». І я відразу ж побіг у приймальну комісію педінституту, написав заяву для вступу на відділення російської мови і літератури, оскільки на нього був найбільший набір студентів і найменший конкурс. Мені здавалося, що я підготовлений слабше, аніж міські випускники. Так я став студентом, а два останні роки навчався в тому будинку, в якому колись була гімназія, у якій навчався Іван Франко.

З років навчання у пам'яті збереглося багато приємного (як-не-як, молоді роки), але немало прикрого й тривожного. Обставини були непростими. Уже було ліквідовано «агента міжнародного імперіалізму» Лаврентія Берію, але в курсі марксизму-ленінізму все ще вивчалися виступи й доповіді Йосифа Сталіна. Пам'ятаю, перша тема на початковій інститутській лекції із вступу до мовознавства була «Основополагающее значение трудов Иосифа Виссарионовича Сталина “Марксизм и вопросы языкознания”». Оскільки нам ще зі школи втовкмачували цю брошуру, я в інституті майже без підготовки здав необхідну кількість знаків з німецької мови за її німецьким перекладом: зачепився за знайомі слова, а далі все пішло по пам'яті. У кімнаті гуртожитку, де я жив, було дванадцять ліжок. За якийсь час по ночах студентів по одному стали викликати в партком. І ми почали здогадуватися, чому за нашою кімнатою, у сусідній, відділеній тонкими дверима, живе тільки один студент.

Утім, інститутську атмосферу того часу докладно й колоритно відтворив тодішній студент, а згодом відомий мовознавець, професор Михайло Кочерган у книжці спогадів «Про час, про себе і про людей» (Київ, 2012), який за «прояви українського буржуазного націоналізму» був звільнений з роботи (дехто з тих, що його обвинувачували, після 1991 року вибачався перед ним).

У роки мого навчання Марк Якович Гольберг читав лекції із зарубіжної літератури, починаючи від епохи античності до сучасного

періоду. Вражала блискуча пам'ять лектора. Він не стояв за кафедрою, а любив ходити поміж столами, докладно й логічно розгортаючи не раз складні сюжети, зокрема любовні історії романів, підкреслюючи функцію художньої деталі (особливо пригадую це на прикладах романів Оноре де Бальзака) та виводячи філософські сентенції. Для студентів українського відділення читав по-українськи, для російського – по-російськи. Часом робив зіставлення. Пригадую, у лекції про «Енеїду» Овідія перед русистами зауважував, що йому більше подобається вислів «Еней воює, Еней мандрує», аніж «Эней воюет, Эней странствует». Згадую про це, бо, навчаючись на російському відділенні, я намагався стежити за програмою українського. І це було помічено. Мабуть, тому після третього курсу в 1956 році мене послали в Луганську область читати лекцію про Івана Франка, сторіччя від дня народження якого відзначалося у світі за рішенням тодішньої Всесвітньої Ради Миру. Цей досвід став для мене першим кроком у зацікавленні франкознавством.

Ставлення М. Гольберга до студентів було вимогливим, але доброзичливим, він не любив іронічних реплік чи саркастичних зауважень на їх адресу. Цінував свіжу думку. Запам'ятовував часом, здавалося б, дуже дрібні деталі. Якось при зустрічі на вулиці запитав мене, чи одержую я стипендію. Я не встиг відповісти, як він зробив це сам: «Звичайно, одержуєте, ви ж склали вступні екзамени на відмінно». Я здивувався, бо ж він вступних екзаменів не приймав. Пізніше, в мої журналістські роки, мене так само вразило, коли він процитував напам'ять вірш дев'ятикласника Романа Кудлика, надрукований у газеті «Радянське слово». У нас з Марком Яковичем склалися дружні стосунки, незважаючи на різницю віку та статусу. Не раз запрошував мене додому, знайомив із невідомими мені іменами і теоріями, наприклад, з теорією діалогічності літератури Михаїла Бахтіна. Він мені позичав книжки зі своєї бібліотеки, зацікавив легендою про великого іранського поета Абулькасима Фірдоусі, його епопеєю «Шах-наме», розділи з якої я перекладав через багато років.

Після закінчення інституту мої зустрічі з Марком Гольбергом стали рідшими, але ніколи не припинялися. Статті Марка Яковича час від часу друкувалися на сторінках журналу «Жовтень» (теперішній «Дзвін»), у якому я працював завідувачем відділу критики, а потім – заступником головного редактора. У франківські дні зустрічалися в Нагуєвичах, іноді – на наукових конференціях чи з інших нагод.

У всій повноті дослідницький талант Марка Гольберга розкрився після здобуття Україною державної незалежності. У його працях знаходимо риси того універсалізму, який високо цінував Іван Франко,

трактуючи його як художній синтез епохи багатьох віків. М. Гольберг вбачав в універсалізмі органічну єдність родинного середовища, освіченості та феномену творчої індивідуальності. Учений виступає як історик і теоретик літератури, літературний критик. Його цікавить герменевтика, компаративістика, теорія і практика художнього перекладу і аналіз під цим кутом зору творчості українських письменників – від Івана Котляревського до Ліни Костенко. Водночас у його працях бачимо, кажучи словами Павла Тичини, «аркодужне перевисання до народів». Його докторська дисертація, захищена ще в 1989 році в Інституті літератури імені Тараса Шевченка (тоді ще Академії наук УРСР), мала назву «Українсько-сербські літературні зв'язки в першій половині XIX ст.». Літератури південнослов'янських країн – предмет особливої уваги вченого: він – автор праць про болгарських письменників Івана Вазова, Христо Ботева та ін. Ще й досі пам'ять зберігає його цитування рядків Вазова по-болгарськи на студентській лекції, які я, напевно, передаю з помилками: «Той, който падна в бой за свобода...». Причому вчений часто виявляв споріднені риси тих літератур із українською. Назвемо хоча б праці «Іван Франко і сербська література: герменевтика тексту», «Поема Лесі Українки “Віла-посестра і питання українсько-сербських літературних взаємин”» та ін. Звісно, названі (і не названі) тут праці вченого потребують ґрунтовної розмови, але навіть ескізне окреслення свідчить про широкий діапазон зробленого ним.

Не можу оминати поїздки в середині 1990-х рр. групи викладачів Львівського національного університету імені Івана Франка до Нового Саду в Сербії на наукову конференцію про українсько-сербські літературні зв'язки, у складі делегації був і Марк Гольберг. Теми його і моєї доповідей перегукувалися: обидві були присвячені спорідненості українських і сербських фольклорних мотивів. До слова, ми познайомилися тоді і з літературним рухом русинів у Сербії, центром культурного життя яких є місто Новий Сад.

Отже, якщо Дрогобич Гольбергу подарував Франка, то сьогодні можемо стверджувати, що завдяки йому вчений, який протягом свого життя зберігав духовну вірність своїй прабатьківщині Ізраїлю, вписав свою вагому сторінку в книгу цього міста і його культури, а також розвивав традиції міжкультурних взаємин.